

КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНОГО ФОРТЕПІАНО № 1, № 2

Підготовка магістерської виконавської програми (фах)

Освітній ступінь	магістр	<table border="1"><tr><td>Курс</td><td>1-2</td></tr><tr><td>Семестр</td><td>1-4</td></tr></table>	Курс	1-2	Семестр	1-4								
Курс	1-2													
Семестр	1-4													
Спеціальність	025 Музичне мистецтво													
Освітньо-наукова програма	Фортепіано													
Статус	<u>обов'язкова</u> / вибіркова	<table border="1"><tr><td>ECTS</td><td>8</td><td></td></tr><tr><td>Годин</td><td>240</td><td></td></tr><tr><td>Індивідуальні години</td><td>160</td><td></td></tr><tr><td>Самостійна робота</td><td>80</td><td></td></tr></table>	ECTS	8		Годин	240		Індивідуальні години	160		Самостійна робота	80	
ECTS	8													
Годин	240													
Індивідуальні години	160													
Самостійна робота	80													
Семестровий контроль	<u>екзамен/залік/державний екзамен</u>													

Інформація про викладача

ПІБ	Рощина Тетяна Олександрівна, завідувач кафедри спеціального фортепіано №2, професор, кандидат мистецтвознавства, заслужений діяч мистецтв України Ринденко Оксана Валеріївна, в.о. професора, кандидат мистецтвознавства Рябов Сергій Ігорович, в.о. доцента
Профіль викладача	
e-mail	tatyanaroschina58@gmail.com, oksanaryndenko@gmail.com , serheyriabov@gmail.com

Анотація навчальної дисципліни

Метою курсу «Підготовка магістерської виконавської програми (фах)» є підготовка сучасних висококваліфікованих фахівців-піаністів, які володіють художньою музично-виконавською майстерністю високого рівня в усій широті панорами стилів, необхідною для самостійної професійної діяльності в галузі сольного виконавства та фортепіанної педагогіки вищої школи.

Головні завдання курсу «Підготовка магістерської виконавської програми (фах)» полягають у вихованні у студентів високої національної свідомості, естетичної культури, самостійного та креативного художнього мислення, у всебічному й гармонійному розвитку здібностей студентів, пошуку та розкритті їх індивідуального творчого амплуа, постійному стимулюванні творчої ініціативи, опануванні широкого концертного репертуару та різних жанрів концертування, створенні умов для реалізації виконавського потенціалу.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент **повинен знати:**

- особливості та специфіку закономірностей фортепіанної техніки, палітру використання звукових можливостей інструменту, повний спектр особливостей використання засобів

музичної виразності фортепіано на різних етапах розвитку світової і національної музичної культури;

- сучасні досягнення в галузі фортепіанного виконавства, педагогіки та музичної творчості;
- виконавський концертний репертуар та спеціальну літературу з історії та теорії фортепіанного виконавства;
- принципи зібрання, систематизації, узагальнення та використання інформації і проведення наукових досліджень з фаху;
- принципи прочитання, інтерпретації, редагування та рецензування музичних текстів від барокової до сучасної доби;
- основи загальнотеоретичних дисциплін, що дозволяють вирішувати завдання творчого, навчально-просвітницького, науково-дослідницького та методичного характеру.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент **повинен вміти:**

- відтворювати художню концепцію музичного твору, базуючись на розумінні змісту, жанру, форми та стилю;
- володіти високим рівнем технічної та художньої майстерності у використанні засобів виконавської виразності;
- орієнтуватися в різноманітних музичних стилях і жанрах від бароко до новітньої музики;
- вивчати і розвивати кращі традиції виконавських шкіл;
- поєднувати виконавську майстерність з виконавським осмисленням твору;
- проводити музично-просвітницьку і критичну діяльність;
- редагувати та рецензувати тексти.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент **повинен мати навички:**

- самостійної виконавської та викладацької роботи;
- швидкого, досконалого та компетентного по відношенню до стилю опанування незнайомих творів;
- читання з листа;
- всебічне володіння різноманітним арсеналом піаністичної техніки;
- побудування власної виконавської інтерпретації твору, концертного виступу тощо;
- професійної підготовки для виконання концертної програми на сцені.

Навчальна дисципліна є стрижнем фахової підготовки здобувачів за спеціалізацією «фортепіано» та має міждисциплінарний характер. Дисципліна «Підготовка виконавської програми (фах)» інтегрує навички, вміння та знання різних видів діяльності піаніста в глибоких зв'язках з історико-теоретичною, культурологічною, педагогічною та практичною фаховою підготовкою. За структурно-логічною схемою програми підготовки фахівця навчальна дисципліна «Підготовка виконавської програми (фах)» невідривно пов'язана з предметами фахового циклу, а також з предметами як фундаментального (культурологічного, музикознавчого) циклу. Отримані практичні навички, вміння та засвоєні теоретичні знання під час вивчення навчальної дисципліни можна використовувати в подальшому під час опанування навчальних дисциплін: «Концертмейстерський клас», «Камерний ансамбль», «Музична педагогіка вищої школи», «Підготовка магістерської наукової роботи», «Методика викладання фаху у закладах вищої освіти», «Методика викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти (концертмейстерство, камерний ансамбль)», «Виконавська (концертна) практика» тощо.

Під час вивчення навчальної дисципліни здобувачі набудуть наступних програмних результатів навчання:

- володіти професійними навичками виконавської, творчої та педагогічної діяльності.
- володіти навичками ансамблевого музикування в групах різних складів у концертно-виконавському та репетиційному процесах.
- визначати стильові і жанрові ознаки музичного твору та самостійно знаходити переконливі шляхи втілення музичного образу у виконавстві.
- професійно здійснювати аналіз музично-естетичних стилів та напрямків у діяльності піаніста.
- вибудовувати концепцію та драматургію музичного твору у виконавській діяльності, створювати його індивідуальну художню інтерпретацію.

- володіти музично-аналітичними навичками жанрово-стильової та образно-емоційної атрибуції музичного твору при створенні виконавських, музикознавчих та педагогічних інтерпретацій.
- володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом.
- здійснювати викладання за фахом «Фортепіано» з урахуванням потреб здобувача освіти, цілей навчання, вікових та індивідуальних особливостей здобувача.

Перелік тем

Тема 1. Виявлення рівня професійної ерудиції, музикознавчої інформованості й творчих уявлень студента.

Тема 2. Складові якісного прочитання авторського тексту та опанування фактури музичного твору на етапі його розбору.

Тема 3. Осмислення драматургічної цілісності твору великої форми та виявлення специфіки його образно-емоційної виразності.

Тема 4. Типовість та особливості форми твору, що вивчається.

Тема 5. Специфіка музичної мови у творах українських композиторів різних історичних періодів.

Тема 6. Опанування технічних складностей та особливостей інтерпретації.

Тема 7. Опрацювання концепції твору в культурно-історичному та художньому контексті.

Тема 8. Виявлення специфіки комплексу засобів музичної виразності в сучасних творах.

Тема 9. Робота над інтерпретацією художнього потенціалу творів з використанням новітніх технік композиції та звуковидобування.

Тема 10. Вміння визначити стильові особливості запису тексту твору з використанням новітніх технік композиції та звуковидобування.

Тема 11. Опанування фактурних елементів твору.

Тема 12. Типові закономірності композиції та фактурної організації у сучасному композиторському мистецтві.

Тема 13. Робота над комплексом професійних вимог до виконавського втілення твору обраного стилю.

Тема 14. Розвиток музичного мислення та уявлень студента шляхом асоціативного ставлення до конкретно особистої, образно-сислової суті творів.

Тема 15. Робота над особливостями підбору, інтерпретації та підготовки до концертного виконання короткої сольної програми (10-15 хв.).

Тема 16. Вивчення специфіки жанрово-стильових особливостей та виконавської техніки їх втілення обраного твору.

Тема 17. Опрацювання рекомендованої викладачем додаткової літератури та прослуховування записів видатних виконавців.

Тема 18. Виявлення концепції сольної програми та визначення відповідного виконавського профілю

Тема 19. Специфіка роботи над вивчення програми значної тривалості в її художній цілісності

Тема 20. Робота над інтонаційною виразністю та утриманню виконавської форми в її технічній досконалості

Тема 21. Творча інтерпретація концепту програми та побудова авторських коментарів та анонсів до творів програми

Тема 22. Робота над специфікою виконавського перевтілення у концертуванні зі вступними коментарями

Тема 23. Артистичне втілення художнього змісту творів під час концертного, конкурсного виступу, підготовка до виступу

Тема 24. Вдосконалення навичок виконання та втілення специфіки стилю, закономірностей побудови твору.

Тема 25. Методи роботи над опануванням програми в цілому, над якістю виконавської форми та набуттям відповідного артистизму висловлювання.

Тема 26. Подальша робота над навичками піаністичної майстерності.

Тема 27. Виконавське втілення стилю, жанру та індивідуальній суттєвості твору.

Тема 28. Активізація образно-асоціативного мислення і уявлення.

Тема 29. Виховання у студента художнього смаку, естетичного відчуття, гармонічного поєднання інтелектуального та емоційного ставлення до виконавського процесу як необхідних умов для

розкриття його творчої особистості, набуття осмисленої виконавської волі та невимушеної артистичності.

Тема 30. Досягнення довершеної виконавської підпорядкованості засобів музичної виразності: осмисленого синтаксису мови, індивідуальній оркестровці, різноманітності прийомів звуковидобування, виразності ритмічних характеристик.

Тема 31. Методи роботи над опануванням програми в цілому, над якістю виконавської форми та набуттям відповідного артистизму висловлювання.

Тема 32. Визначення головних проблем, притаманних стилю та жанру, специфіці музичної форми виконуваного репертуару.

Тема 33. Вдосконалення загальних технічних формул фактури та підпорядкованість їх художнім вимогам.

Тема 34. Робота над максимальною досконалістю піаністичної форми виконання творів державної програми, підготовка до виступу.

Форми та технології навчання

Навчальна Дисципліна «Підготовка магістерської виконавської програми (фах)» для студентів освітнього ступеня «Магістр» фортепіанного факультету Академії складається з індивідуальних занять та великої частки годин для самостійної роботи та підготовки.

Навчальні ресурси

Нотний матеріал відповідного фортепіанного репертуару, музикознавча та методична література за фахом представлені у вільному доступі в бібліотеці та читальній залі Академії. Інструментарій у репетиційних приміщеннях, навчальних аудиторіях, концертних залах Академії надається для проведення занять, репетицій та концертних виступів відповідно до розкладу. За умови дистанційного навчання через протиепідеміологічні заходи, всі необхідні для вивчення навчальної дисципліни основні та додаткові матеріали завантажуються на [GOOGL DISK ifm1.2nmau@gmail.com](mailto:GOOGL_DISK_ifm1.2nmau@gmail.com). Програми модульних контрольних робіт у формі концертного виступу студентів у формі посилання на YOUTUBE надсилаються на офіційні електронні адреси кафедр або у особистих повідомленнях на офіційні сторінки кафедр мережі ФБ.

Методи контролю

Підсумковими формами контролю з дисципліни «Підготовка магістерської виконавської програми (фах)» за професійним та творчим розвитком студентів освітнього ступеня «Магістр» є іспит у 2 семестрі, заліки з оцінкою у 1, 3 семестрах та державний екзамен наприкінці 4 семестру. Крім того, протягом 1 семестру студент освітнього ступеня «Магістр» мусить не менше одного разу виступити в академічному концерті з спеціально підготовленою програмою, що створює певну ритмічність сценічного досвіду та виступає своєрідним аналогом обов'язкового семінару. Протягом 2 семестру студент освітнього ступеня «Магістр» мусить виконати сольну програму з виконавськими коментарями.

Залікові та іспитові вимоги:

1 семестр.

Академічний концерт: програма за довільним вибором з модулів 1-3 модулів

Залік: програма за довільним вибором з модулів 1-3

2 семестр.

Сольний концерт: вільна програма

Іспит: програма за довільним вибором з модулів 1-3

3 семестр.

Залік: вільна програма, можливо виконання нового твору з майбутньої дипломної програми

4 семестр.

Державний екзамен: довільна програма, у якій мають бути представлені твори різних стилів та жанрів. Може бути використаний один твір з репертуару попередніх років. У складі дипломної

програми обов'язковими є: поліфонія; сонатна або циклічна форма; твір українського автора; концерт для фортепіано з оркестром.

Система оцінювання

Семестр 1

№ з/п	Контрольний захід оцінювання	Всього %
1.	Модульна робота (академічний концерт)	45
2.	Відвідування занять	5
3.	Участь у конкурсі/концерті/виступ з оркестром	5
4.	Залік	45
	Всього	100

Семестр 2

№ з/п	Контрольний захід оцінювання	Всього %
1.	Модульна робота (сольний концерт)	45
2.	Відвідування занять	5
3.	Участь у конкурсі/концерті/виступ з оркестром	5
4.	Іспит	45
	Всього	100

Семестр 3

№ з/п	Контрольний захід оцінювання	Всього %
1.	Відвідування занять	5
2.	Участь у конкурсі/концерті/виступ з оркестром	5
3.	Залік	90
	Всього	100

Критерії оцінювання виконання програми та фахових знань студентів по 100-бальній шкалі (у зіставленні з оцінкою ECTS та національною шкалою) оцінювання виконання програми з дисципліни

ECTS	Бал	Іспит	Залік	Загальні параметри оцінки				
				Рівень складності програми	Інтерпретаторське мислення, розуміння стилю	Технічна майстерність	Артистизм	Стабільність виконання
A	100	В І Д М І Н Н О	З А Р А	Найвищий	Глибоке, зріле, індивідуальне	Блискуча, художньо завершена	Яскравий, органічний	Висока
	95			Найвищий, високий	Глибоке, зріле, індивідуальне	Відмінна	Органічний	Висока
	90			Найвищий, високий	Зріле, переконливе	Відмінна	Сформований	Висока
B	85	Д О Б Р Е	A	Високий	Переконливе, традиційне	Добра	Сформований	Достатня
C	80		X	Високий	Не завжди переконливе	Добра	Сформований	Достатня
	75		O	Високий, середній	Формальне, непереконливе	Добра	Невиразний або зовнішній	Достатня
D	70	З А Д О В І Л Ь Н О	B	Середній або завищений	Формальне, непереконливе	Недосконала	Невиразний або зовнішній	Часткова
	65		A	Середній	Непереконливе	Недосконала	Невиразний	Часткова
E	60		H O	Середній	Фрагментарне	Недосконала	Невиявлений	Недостатня
FX	40	Незадов. з можливістю повтор. склад.	Не зарах. з можливістю повтор. склад.	Низький	Фрагментарне	Обмежена	Невиявлений	Недостатня
F	20	Незадов. з повтор. вивч. дис.-ни	Не зарах. з повтор. вивч. дис.-ни	Низький	Слабко сформоване	Обмежена	Відсутній	Недостатня

Інклюзивне навчання

Навчальна дисципліна може викладатися для більшості студентів з особливими освітніми потребами.

Неформальна освіта

Передбачається у межах вивчення навчальної дисципліни участь студентів у міжнародних та вітчизняних конференціях, конкурсах творчих робіт, круглих столах, відвідування культурно-мистецьких заходів, театрів, мистецьких експозицій та виставок, музичних фестивалів, конкурсів, концертів тощо.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Наумов Л.: Под знаком Нейгауза. Беседы с Катериной Замоториной. – М.: РИФ «Антиква», 2002. – 336 с.
2. Алексеев А. Из истории фортепианной педагогики: Хрестоматия / А. Алексеев. – К. : Музична Україна, 1974. – 165 с.
3. Алексеев А. История фортепианного искусства : [учебник в 3-х ч., ч. 1 и 2, 2-е изд., доп.] / А. Алексеев. – М. : Музыка, 1988. – 415 с., нот.
4. Алексеев А. Французская фортепианная музыка конца XIX – начала XX века. Камил Сен-Санс. Сезар Франк. Клод Дебюсси. Морис Равель / А. Алексеев. – М. : Изд. АН СССР, 1961. – 219 с.
5. Аркадьев М.А. Временные структуры новоевропейской музыки (Опыт феноменологического исследования): Издание второе, исправленное и дополненное. – Москва: «Библос», 1993. – 167 с.
6. Аспекты подготовки пианиста в музыкальном вузе: Сб.трудов. Вып.141/ РАМ им. Гнесиных. – М., 2000. – 128 с.
7. Берченко Р. В поисках утраченного смысла. Болеслав Яворский о «Хорошо темперированном клавире» / Р. Берченко. – М. : Издательский дом «Классика-XXI», 2005. – 372 с., ил.
8. Виконавські школи вищих учбових закладів України: тематичний збірник наукових праць/ Київська державна консерваторія ім. П.І. Чайковського. – Київ, 1990. – 180 с.
9. Владимир Нильсен – артист и учитель/ Редакторы – составители С.Денисов, Н.Цивинская, В. Шекалов. – СПб.: КультИнформПресс, 2004. – 592 с.
10. Горностаева В. Два часа после концерта. – Дубна: Издательство Свента, 1995. – 224 с.
11. Дебюсси и музыка XX века : сб. статей – Л. : Музыка, 1983. – 247 с., нот.
12. Денисов Э. Додекафония и проблемы современной композиторской техники / Э. Денисов // Музыка и современность. – М. : Музыка, 1969. Вып. 6. – С.478 – 525.
13. Денисов Э. Современная музыка и проблемы эволюции композиторской техники / Э. Денисов. – М. : Сов. композитор, 1986. – 206 с.
14. Зильберман Ю., Смилянская Ю. Киевская симфония Владимира Горовица. Книга 1. – К.: Міжнародний благодійний фонд конкурсу Володимира Горовица, 2002. – 411 с.
15. Зі спадщини майстрів. Книга перша: Збірка статей//Науковий вісник НМАУ. – Вип..30. – К., 2003.- 284 с.
16. Касьяненко Л.О. Работа пианиста над фактурой: Пособие по изучению исполнительской интерпретации фактуры фортепианного произведения. – К., НМАУ, 2003. – 168 с.
17. Катрич О. Стиль музыканта-виконавця (теоретичний та естетичний аспекти) / О. Катрич. – Дрогобич : Відродження, 2000. – 100 с.
18. Кашкадамова Н. Фортепіанне мистецтво Шопена: Науково-методичний нарис. – Тернопіль: СМП «АСТОН», 2000. – 80 с.
19. Кейдж Дж. Будущее музыки: КРЕДО (Из книги «Тишина») / Дж. Кейдж // Музыкальная академия. – 1997. – №2. – С.210 – 211.
20. Кейдж Дж. История экспериментальной музыки в США (Из книги «Тишина») / Дж. Кейдж // Музыкальная академия. – 1997. – №2. – С.205 – 210.
21. Київська фортепіанна школа. Імена та часи: Колективна монографія. – Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського, 2013. – 630 с.
22. Когоутек Ц. Техника композиции в музыке XX века / Ц. Когоутек. – М. : Музыка, 1976. – 368 с.
23. Композиторы о современной композиции: Хрестоматия. Сост. Т. С. Кюрегян, В. С. Ценова. – М. : Научно-издательский центр «Московская консерватория», 2009. – 356 с., нот.
24. Корыхалова Н.П. Музыкально-исполнительские термины: Возникновение, развитие значений и их оттенки, использование в разных стилях. – СПб.: Композитор, 2000. – 272 с.
25. Корыхалова Н. Интерпретация музыки / Н. Корыхалова. – Л. : Музыка Ленингр. отд., 1979. – 208 с.
26. Корыхалова Н. Музыкально-исполнительские термины: Возникновение, развитие значений и их оттенки, использование в разных стилях / Н. Корыхалова. – СПб. : Композитор, 2000. – 272 с., нот.
27. Ксенакис Я. Беседы / Я.Ксенакис // НОМО MUSICUS: Альманах музыкальной психологии. – М., 1994. – С. 137 – 155.

28. Ксенакис Я. Беседы / Я.Ксенакис // НОМО MUSICUS: Альманах музыкальной психологии. – М., 1994. – С. 137 – 155.
29. Меркулов А.М. Фортепианные сюитные циклы Шумана: Вопросы целостности композиции и интерпретации. – М.: Музыка, 1991. – 95 с.
30. Мессиа́н О. Техника моего музыкального языка. Перевод и комментарии М. Чебурекиной. Научная редакция доктора искусствоведения, профессора Ю. Н. Холопова / О. Мессиа́н. – М. : Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина. – 1994. – 125 с.
31. Музыкальная риторика и фортепианное искусство: Сб.трудов. Вып.104/ ГМПИ им. Гнесиных, М., 1989. – 128 с.
32. Наше святое ремесло. Памяти В.В. Нильсена (1910 – 1998). Ред.-сост. Т.А. Зайцева. СПб: издательство «Сударыня», 2004. – 392 с.
33. Регіна Самійлівна Горовиць та її уроки/ Н.І. Руденко. – Монографія. – Київ: КДВМУ, 2001. – 255 с.
34. Рощина Т. Владимир Вячеславович Пухальский (1848 – 1933 гг.), основоположник киевской фортепианной школы// Культурологія та мистецтвознавство. – К.: Київське музикознавство, 2004. - Вип. 13. – С. 117 – 126.
35. Рощина Т. Деякі проблеми української школи піанізму на рубежі століть// Музичне виконавство. Кн. 6. – К.: Науковий вісник НМАУ, 2000. – Вип. 14. – С. 41 – 49.
36. Рощина Т. Из истории киевской фортепианной школы: профессор Владимир Владимирович Нильсен // Культурологія та мистецтвознавство. – К.: Київське музикознавство, 2004. - Вип. 15. – С. 248 – 258.
37. Рощина Т. Кантілена і педалізація як суттєві акценти фортепіанного виконавства у педагогічних принципах Олександра Александрова, видатного діяча кийвської школи піанізму// Музичне виконавство. Кн. 9. – К.: Науковий вісник НМАУ, 2003. – Вип.26. – С. 82 – 93.
38. Рощина Т. Олександр Александров про музичний романтизм як явище піаністичної культури //Культурологія та мистецтвознавство. – К.: Київське музикознавство, 2003. - Вип. 9. – С. 171 – 183.
39. Рощина Т. Олександр Александров: педагог про стилеві аспекти фортепіанного виконавства //Музичне виконавство. Кн. 7. – К.: Науковий вісник НМАУ, 2001. – Вип.. 18. – С. 169 – 178.
40. Рощина Т. Репертуарная модель пианиста – исполнителя: творческий поиск или выбор стереотипа // Музичний твір як творчий процес. – К.: Науковий вісник НМАУ, 2002. – Вип.21. – С.246 - 253.
41. Рощина Т. Репертуарная модель пианиста – исполнителя: творческий поиск или выбор стереотипа // Музичний твір як творчий процес. – К.: Науковий вісник НМАУ, 2002. – Вип.21. – С.246 - 253.
42. Рощина Т. Світло особистості Лідії Борисівни Шур – музиканта і педагога// Музичне виконавство. – К.: Науковий вісник НМАУ, 1999. – Вип. 3. – С. 162 – 170.
43. Снегірьов О.М. Піаністи України ХХ ст. – Київ: КДВМУ, 2001. – 159 с.
44. Снегірьов О.М. Піаністи України. Вип.1. – Київ: КДВМУ, 1997. – 76 с.
45. Снегірьов О.М. Піаністи України. Вип.2. – Київ: КДВМУ, 1998. – 112 с.
46. Снегірьов О.М. Піаністи України. Вип.3. – Київ: КДВМУ, 1999. – 79 с.
47. Соколов А. Музыкальная композиция XX века : диалектика творчества / А.Соколов. – М. : Музыка, 1992. – 230 с.
48. Сюта Б. Музична творчість 1970 – 1990 р.р. : параметри художньої цілісності / Б. Сюта. – К.,2006. – 256 с.
49. Традиции отечественной фортепианной педагогики: Сб.трудов. Вып.132/ РАМ им. Гнесиных, М., 1995. – 96 с.
- 50.Фридерик Шопен: Збірка статей//Науковий вісник НМАУ. Вип..9.- Львів: Видавництво «Сполом», 2000. – 399 с.
51. Холопов Ю. Вклад Кейджа в музыкальное мышление XX века / Ю. Холопов. – Режим доступа: <http://www.kholopov.ru/index.html>.
52. Холопов Ю. Новые парадигмы музыкальной эстетики XX века. Подготовка текста: В. Ценова, интернет-версия статьи: С. Лебедев) / Ю. Холопов. – Режим доступа: <http://www.kholopov.ru/index.html>.
- 53.Хурсина Ж.И. Выдающиеся педагоги-пианисты Киевской консерватории (1917 – 1938). – К.: Муз. Украина, 1990. – 134 с.

54. XX век: Зарубежная музыка: Очерки и документы. Вып. 1/ С. Савенко, Г. Пантелеев, О. Лосева; под ред. М. Арановского и А. Баевой. – М. : Музыка, 1995. – 160 с.
55. XX век: Зарубежная музыка: Очерки и документы. Вып. 2 / Под ред. М. Арановского и А. Баевой. – М. : Музыка, 1995. – 127 с., нот.
56. Цареградская Т. Время и ритм в творчестве Оливье Мессиана / Т. Цареградская. – М. : Классика-XX, 2002. – 376 с.
57. Шнитке А. Статьи о музыке / А. Шнитке [ред.-сост. А. Ивашкин]. – М. : Композитор, 2004. – 408 с.
58. Шукайло В.Ф. Педалізація у професійній підготовці піаніста: Навчальний посібник. – Х.: Факт, 2004. – 160 с.
59. Яворский Б. Сюиты Баха для Клавира. Носина В. О символике «Французских сюит» И.С. Баха. – М.: Классика – XXI, 2002. – 156 с.